

STARINE RANIJEGA SREDNJEGA VIJEKA IZ HRVATSKE I SLAVONIJE.

I.

Fibule iz doba seobe naroda u hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu.

U hrvatskom narodnom muzeju nakupilo se je tečajem vremena više raznolikih starinskih nakita, koji su si po oblicima i dekorativnim elementima srodni, a za koje se je ustanovilo, da potječu iz najranijega doba srednjega vijeka. Možda ne će biti samo puki slučaj, što se je na takove predmete dosele naišlo samo na raznim mjestima po srijemskoj županiji i osim toga samo još u Sisku. Za sada se ipak iz toga još ne će smjeti nikakovi zaključci stvarati, jer nije isključena mogućnost, da se ipak gdje god još koji primjerak pojavi. I onako drugi hrvatski predjeli osim jedino još ličko-krbavske županije nisu u zbirkama narodnoga muzeja baš obilno zastupani, pa se u našem poznavanju njihove prošlosti može koješta toga promijeniti, kad iz njih stanu starine pritjecati.

Medu spomenutim predmetima narodnoga muzeja osobito se ističu, bilo po vrijednijoj kovini bilo opet po dosta bogatoj dekoraciji, neke velike kopče za odjeću, koje su već u staro doba morale imati neku veću vrijednost, te ih si sigurno nije svaki smrtnik tako lako mogao da priušti, nego samo imućniji i odličniji svijet. Po gotovo nije vjerojatno, da bi sirotinja mogla takove nakite prilagati u grobove pokojnicima, gdje bi, u koliko se to dalo predviđati, bili za uvijek izgubljeni. Po svojim oblicima i po dekoraciji ovi se nakiti najranijega srednjega vijeka znatno razlikuju od rimskih kopča, kojih se u hrvatskim krajevima u najraznoličnijim oblicima veoma mnogo iskopava. Pčinja se gotovo, da su te kopče nastale u udaljenim krajevima onkraj međa rimske države i kao da uzorci klasičnih kultura nisu na razvijanje njihovih oblika imali znatnijega upliva.

Starinama ranijega srednjega vijeka, o kojima ću ovdje da govorim, u najnovije su se doba bavila dva strana učenjaka. Švedanin Bernhard Salin¹ u svojem djelu proučava tipologiju i ornamente germanskih kovnih predmeta iz IV—XI. vijeka. Madžar Josip Hampel, profesor arheologije na sveučilištu i ravnatelj arheološkoga odjela narodnoga muzeja u Budimpešti u svojem² opet pred-

¹ Die altgermanische Thierornamentik. Njem. prevod od J. Mestorf. Stockholm 1904.

² Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn. Braunschweig 1905. u 3 sveske. Od toga je

djela prije u 2 sveske izišlo i madžarsko izdanje pod naslovom: A régibb középkor (IV X század) emlékei Magyarhonban. Budapest. I. sv. 1894. II. sv. 1897.

očuje starine iz Madžarske iz razdoblja od IV—X. stoljeća, t. j. do onoga vremena, kada no se u Panoniji i susjednim predjelima stalno nastaniše Madžari. I u jednom i u drugom djelu a najviše u Hampelovom, ima mnogo analogija sa stanovitim predmetima iz Hrvatske i Slavonije, tako da je sasvim sigurno, da su te zemlje u kasnije doba staroga vijeka i u najranijoj fazi srednjega, stajale pod dojmom iste neke kulture, koja no je u to vrijeme vladala u Ugarskoj, u Erdelju i u južnoj Rusiji. Ta se srodnost najviše raspoznaje, ako se sravnice oblici kopča za odjeću, što su u svim tim zemljama u to vrijeme u porabi bili, a od kojih ovdje priopćene slike predočuju primjerke iz Hrvatske i Slavonije.

Prouča li se prošlost tih zemalja u V. i VI. stoljeću, o kojima se kod upitnih nakita radi, izići će na javu, da svi ti ukusni proizvodi prastaroga umjetnoga obrta moraju biti u nekom snošaju sa Istočnim Gotima i Gepidima, dva jaka germanska naroda, koji su u Panoniji i Daciji kroz nešto više od jednoga stoljeća stanovali. Jedni i drugi su negda prebivali u južnoj Rusiji. Došav pod vlast Huna, bili su u Attilinoj pratnji, kada je taj »bič božji« prolazio raznim evropskim krajevima. Iza njegove smrti (453) oslobodiše se hunskega ropstva. Gepidski kralj Ardarich pobjedi Hune na Netadu u Panoniji i zauzme Potisje, njihovu dotadanju postojbinu. Huni se na to vratiše na istok u zemlju Istočnih Gota, koje stadoše jače gnjesti, a to ove potakne, te se iseliše iz svoje domovine. Dozvolom Rimljana koji im za to obećаше plaćati godišnji danak, naseliše Panoniju, preuzev obvezu da ju brane. Gotski kralj Valamer sa većim dijelom naroda naseli se između Šarviza i Rabe, a njegova braća Theodemer i Videmer nastaniše se prvi oko nižiderskoga jezera a drugi u Hrvatskoj između Drave i Save. Ali već iza jedva 20 godina moradoše se Goti poradi raznih nepovoljnih prilika iz Panonije seliti. Jedan dio krene pod Videmerom u Italiju i Galliju, gdje se je sjedinio sa Zapadnim Gotima i u njima nestao. Drugi pod Theodemerom, kojega je na skoro naslijedio njegov sin Theoderich (Veliki) ode u Moesiju, gdje je, uz neprestane borbe sa Bizantincima i Germanima i drugima, ostao 14 godina. Godine 488. krene Theoderich u sporazumku sa bizantinskim carem Zenonom sa cijelim svojim narodom u Italiju. Na svom putu iz svoje prijestolnice Novae preko Nikopola, Singiduna i Sirmija, morao se boriti protiv Bugara, Sarmata i Gepida, ali je sve njihove navale sretno suzbio. Osvojiv Odovakarovu državu, držao je pod svojom vlašću i Dalmaciju i Panoniju, ali iza njegove smrti (526) u brzo izgubiše Istočni Goti istočne dijelove potonje pokrajine, koje im preoteše Gepidi.

Gepidi su već u sedamdesetim godinama V. stoljeća ratovali protiv Istočnih Gota radi Panonije, ali im je sreća slabo poslužila. Tekar kada ovi odoše u Moesiju (oko 474), zapremiše Gepidi njihovu zemlju i zadobiše važni Sirmium. Kod toga ih je mješta, g. 489 pobijedio Theoderich, kada su mu htjeli zakrčiti prolaz u Italiju. Jedan dio Gepida priključi se pobjeditelju i pode s njime u Italiju, a drugi moradoše ostaviti Panoniju. Rado bi Gepidi opet bili zaposjeli Srijem, ali im to za Theoderichova života ne pode za rukom. Iza njegove smrti stadoše uspješno provaljiti preko Dunava, a oko g. 530 osvojiše Sirmium i njegovu okolinu.

Taj je uspjeh po Gepide imao veoma nepovoljnih posljedica. Car Justinijan ne samo da im je radi toga ustegnuo danak, što im ga je dotle plaćao, nego se je i pobrinuo, da im nađe protivnika među njihovim srodnicima. Našao ih je u plemenu Langobarda, koje je u više mahova kroz 30 godina protiv Gepida ratovalo, dok ih nije posvema uništilo. Konačno se je bio složio langobardski kralj Alboin sa Avarima. Dok su ovi pustošili neke pogranične krajeve gepidske, zametnu se između oba germanska naroda veoma krvava bitka, u kojoj je gepidski kralj Kanimund sa većim dijelom svoje vojske poginuo (567). To je bila propast gepidske države. Ono malo Gepida, što je preostalo, većim dijelom pode sa Langobardima u Italiju, a onih, što ostadoše u zemlji, nestade bez traga među Avarima i drugim pridošlim narodima.

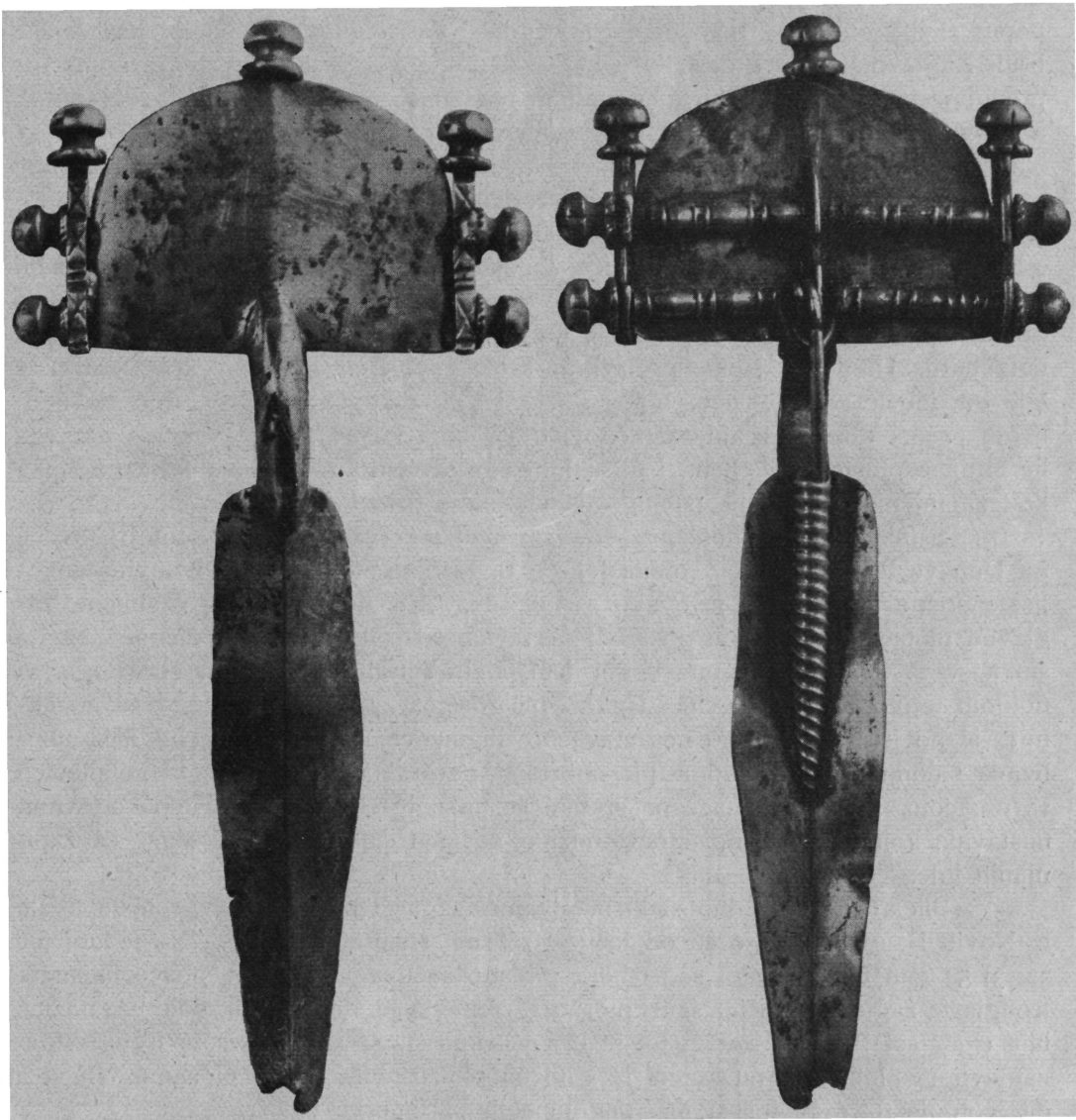
Jedini spomen na svoj boravak u hrvatskim zemljama ostaviše ovi germanski narodi u ono nekoliko nakita hrvatskoga narodnoga muzeja, što su ih — valjda sve — svojim mrtvacima u grobove metnuli bili. Sudeć po gore navedenim podacima, bilo bi vjerojatno, da su ti predmeti, u koliko su iz Srijema, prije gepidski nego li gotski. Kod sisačkih opet nebi Gepidi ni dolazili u kombinaciju, jer donle njihova vlast nikada nije sizala. Ali sami predmeti to ovako ne potvrđuju. Međ njima se ne raspoznaje gotovo nikakova ili barem nikakova bitna razlika, pa je prema tome jasno, da su germanski narodi u području srednjega Dunava u V. i VI. vijeku izvodili u glavnom sasna nalične umjetno-obrtne proizvode.

Među nakitima, kojih je naravno najviše, najobičniji su one kopče, kojima sačinjavaju glavicu i nožicu urešene ili neurešene pločice, spojene jedna s drugom oblučnim vratom. Početne oblike tim kopčama nalazi Salin u fibulama sa previnutom nožicom sa poluotoka Krima u južnoj Rusiji, za koje on drži, da su možda germanskoga porijetla. Konstatovao je, kako su se razvile, pa opaža, da su se iz južne Rusije dvojakim smijerom raširile i u druge predjele Europe, i to zapadnim u južnu i zapadnu Europu i sjeverozapadnim u sjevernu Njemačku pa sve do Skandinavije. Kod južnogermanskih fibula sa pločastom glavicom i nožicom razlikuju se dvije glavne skupine. Kod jedne, kojoj su se najprimitivniji oblici našli u južnoj Rusiji, glavica su i nožice načinjene od iskovana kovnoga lima. Mnogo je veća druga skupina ljevenih fibula, kojima nožica veoma često završuje više manje degenerisanom životinjskom glavom. Zaglavna pločica ima na vanjskom rubu kao ukras tri ili više dugmeta, pupoljaka ili plosnatih nastavaka, što je u ostalom bilo u porabi i kod prve skupine. Najljepši primjerci ljevenih fibula našli su se u austro-ugarskoj monarhiji, pa je stoga opravdan nazor, da su u doba, kada su te fibule nastale, germanska plemena u Podunavlju i Erdelju vršila neki veći upliv na razvijanje njihovih oblika.

Među fibule prve skupine spadaju dva skoro sasna jednaka velika srebrna primjerka iz Iloka, od kojih potpuniji u slici 31. s prijeda i s naličja u $\frac{2}{3}$ naravne veličine priopćujem. Našao ih je u rujnu 1883. gimnazijalac Josip Kindel na ledini uz drum prigodom kopanja zemlje za navazanje, a bile su samo 0,3 m u zemlji. Po izvještaju muzejskoga povjerenika M. Biščana, koji je vlasnika sklonuo, da te kopče narodnomu muzeju daruje, nije se uz nje našlo nikakovih drugih predmeta, a izvještaj ne spominje niti to, da li su se uz nje našli ostanci čovječjih

kostiju. Vjerojatno je u ostalom, da je tomu tako bilo, t. j. da iločki par fibula potječe iz groba, kojemu bi se po njima moglo doba ustanoviti sa V. stoljećem ili početkom VI.

Iločke su kopče veoma dobro sačuvane i samo na donjem kraju nožice oštećene. Na ovdje naslikanom primjerku tamo je samo nešto malo okrnuto,

Sl. 31. Srebrna fibula iz Iloka. $\frac{2}{3}$ nar. vel.

dočim kod drugoga u stranim publikacijama više puta reproduciranoga komada¹ manjka oveći komad, koji se je uslijed svijanja odlomio, valjda onda kada se je

B. Salin n. d. str. 17 br. 25. — J. Hampel u Arch. ért. VI 1886 str. 27. Isti A régibb középkor I. t. VIII Isti Alterthümer des

frühen Mittelalters in Ungarn I. str. 313 (sa sl.). II. str. 6, III. t 8.

kopča našla. Duljina obijuh komada iznosi 221, odnosno 212 mm. Glava kopča sastoji od polukružne neurešene ploče, načinjene od 2 mm debeloga iskovanoga srebrnoga lima sa rebrom po srijedi, koje se jedva zamjetiti može. Ovu ploču spaja čvrst polukružni, gore ponešto splošteni vrat sa dugoljastom uskom nožicom, koja je također od 2 mm debela srebrna lima načinjena. Nekako na sredini je najšira, dalje dole postaje užom a završuje zaobljeno. Nije ravna nego poput žljeba udešena, tako da na gornjoj strani cijelom duljinom ima ojaču brid. Zaglavnu ploču s desna i s lijeva završuje po jedna letvica, urešena na prednjoj strani unakrštenim diagonalnim potezima — po tri na svakoj strani —, a povrh i ispod ovih horizontalnim žljebovima, kojima se broj mijenja od 1—3. Na vrhu letvica i na vrhu fibuline zaglavne ploče pričvršćeno je na srebrnim nastavcima po jedno odebelo dugme gljivina oblika sa nazupčanom nožicom. Po jedan par horizontalno smještenih jednakih dugmeta nalazi se postrance na svakoj od one dvije letvice. Kroz te letvice i jedan na sredini zaglavne ploče odozdol prikelnjeni grebenasti nastavak prolazile su dvije srebrnim astragalnim cijevima obložene željezne šipke, na koje je na svakoj strani po jedno od tih dugmeta nataknuo. Donja je šipka prolazila i kroz zavoje na gornjem kraju zafrkane igle od debele srebrne žice, kojoj se je šiljak zakopčavao u špiralno nažljebljenoj prema donjem kraju zašiljenoj cijevi, koja je pri gornjem kraju donjega lica nožne pločice prikelnjena i na jednoj strani narezana. Gornja željezna šipka kod zapinjanja kopče nije ispunjavala nikakove praktične svrhe.

Srodan iločkim fibulama jedan je mali srebrni komad iz Novih Banovaca na Dunavu, sjeverno od Zemuna (sl. 32, 1). Manjka mu od prilike polovina dugoljaste nožne pločice, pa je ovako 41 mm dug. Na donjoj strani zaobljene zaglavne pločice prikelnjen je po sredi nastavak, kroz koji prolazi žicom obavita šipka, a na ovu je nataknuo u gornjem dijelu špiralno smotana srebrna igla sa donjom tetivom. Na krajevima šipke i na gornjem produljenju nastavka nataknuo je po jedno dvočlano nesastavljeno dugmence, a komad deblje žice obuhvaća i donji kraj oblučnoga plosnobridoga vrata, koji spaja zaglavnu pločicu sa nožicom. Ohje te pločice na sredini su neznatno nadignute. Kukasto svinut nastavak, koji je na donjoj strani nožice nesimetrično prikelnjen, služi za zapinjanje igle.

Sličan je valjda bio sada manjkajući zapor i na druge dvije male fibule iz Novih Banovaca, koje su od lošije srebrne smjese izljevene. Na jednoj (sl. 32, 3) 54 mm dugoj, kojoj se je tijelo potpuno sačuvalo, završuje posve plosnata trouglasta zaglavna pločica sa tri plosnata nastavka, a duguljasta, dole uža nožica ima trouglast prevez. Srodan joj je drugi primjerak sa znatno višom trouglastom zaglavnom pločicom, na kojem je i nožna pločica bila sasna plosnata, ali veći dio potonje na sada još 31 mm dugom ovom primjerku manjka.

Prvoj skupini ovih fibula pripada još i jedan ulomak male bronsane fibule iz Siska (sl. 32, 2), koju je narodnome muzeju daravao g. Dr. Milan Šipuš, kr. javni bilježnik u Sisku. Manjka veći dio nožice, imao je zaobljenu zaglavnu ploču bez nastavaka, a manjkajući dijelovi za zapinjanje po svoj su prilici bili slični onima na novobanovačkim primjercima. Sadašnja duljina 32 mm.

Nešto češće našlo se je u Hrvatskoj i Slavoniji fibula druge skupine,

koje su ljevene i ponajviše ornamentima urešene. Na njima ima na zaglavnoj pločici tri ili više nastavaka, koji nisu drugo nego degenerisana dugmeta, a sličnim nastavkom ili degenerisanom životinjskom glavom obično završuje i nožna ploča. Veoma često su ove fibule načinjene od lošije srebrne smjese i pozlačene a katkada su urešene granatima.

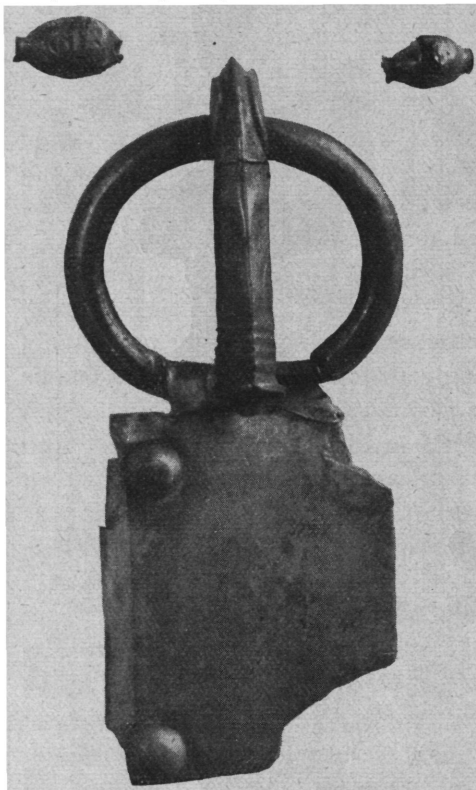

Sl. 32. Fibule iz najranijega doba srednjega vijeka iz Hrvatske i Slavonije. Br. 2, 4, 5 i 9 iz Siska, 1, 3, 6, 7 i 8 iz Novih Banovaca na Dunavu. Nar. vel.

Najljepši primjerci ove vrsti dvije su fibule, koje su se našle u jednom grobu u Zemunu, kada se je ljeti g. 1868. kopao temelj za novu glavnu i realnu

školu na glavnom gradskom trgu. Tom prilikom naišlo se na grobove sa ljudskim kosturima a u njima i na nekolike nakitne predmete, koje je gradski mjernik g. Steiner od radnika dijelom prekužio, dijelom uzeo. Po nalogu zemunskoga gradonačelnika, majora Gjure Bacha predao je starine uz odštetu vlastitih troškova muzejskom povjereniku Mijatu Stojanoviću, školskom nadzorniku i poznatom pučkom piscu, a ovaj ih otpravi kao svoj dar narodnomu muzeju u Zagrebu. Svi ti predmeti potječu iz jednoga ili više grobova iz doba najranijeg srednjega vijeka, od prilike iz početka VI. stoljeća poslije Krista. Među ostalim bio se našao i derdan od zlatnih zrnaca, koji su radnici brzo porazgrabili, tako da se je za muzej moglo spasiti samo dva komada (sl. 33 gore). Šuplja jajolika zrna načinjena su od tankoga narebrenoga zlatnoga lima, koji je na krajevima udešen poput cijevčice. Jedno je 15 mm dugo, a drugo, koje se je raspucalo, 13 mm.

Lijep je predmet iz toga groblja srebrna predica sa pojasa (sl. 33.) Debela ovalna karika ožruga je prereza. Trn, načinjen od trouglasto svedena srebrna lima, na donjem je kraju profilovan, a u gornjem se dijelu svija poput ptičjega

Sl. 33. Zlatna zrna iz niza i srebrna predica iz jednoga groba u Zemunu. Nar. vel.

kljuna, te je tamo na svakoj strani po jednom iskucanom pločicom urešen. Predice se je negda držala sada odlomljena i na više mjesta okrhana ploča od 1 mm debela iskovana srebrnoga lima, koja je sa četiri čavla sa polukruglastim glavicama bila na remen pričvršćena; dva od tih čavlića još su se na svom mjestu sačuvala. Cijela duljina predice iznosi 97 mm.

M. Stojanović u svom dopisu spominje i »bakreni čavao 5 palaca dugačak, ozgor s deblje strane od dva uva, četverouglast«. Teško se je domisliti, kojoj je svrhi služila ta šipka, koja je samo dio nekoga predmeta, a nije ni sigurno, da li potječe iz ovoga groblja ili iz drugoga kojega vremena. Duljina u ostalom iznosi 105 mm, dakle samo 4 palca.

Najljepši predmeti iz toga zemunskoga groblja (ili možda samo groba) su dvije skoro sasma jednake fibule od lošije srebrne smjese. Gornja ornamentovana strana pokrivena je dobro sačuvanom pozlatom, od koje se je samo mjestimice malo olizalo. Jedna (sl. 34)¹ je čitava i

163 mm duga. Druga se je kod iskapanja prelomila, ali se je kasnije opet skeljala; duljina joj iznosi 162 mm. Polukružna zaglavna pločica, koja ima profilovano dugme na vrhu i po jedan plosnatiji pupoljak na stranama, urešena je sa

¹ Nacrt priopćen kod Salina str. 22 br. 41 kao tobože „iz Hrvatske“.

12 lepezasto poredanih reljefnih poteza, koji su na gornjem kraju cikcakom i zaobljenim potezom među sobom spojeni. Šupalj plosnobrid polukružni vrat spaja zaglavnu ploču sa dugoljastom pločom fibuline nožice, kojoj se donji trouglasti

Sl. 34. Pozlaćena fibula od srebrne smjese iz Zemuna. $\frac{11}{10}$ nar. vel.

dio završuje degenerisanom životinjskom glavom. Na rubovima nožne ploče nalaze se dva para manjih kvržica a površina njezina urešena je dugim ravnim i manjim poput šesterostrukih zvijezda u nakrst složenim reljefnim potezima. Zapor

ovih fibula sjeća na zapor gore opisanih iločkih. I ovdje se na donjoj strani zaglavne ploče nalaze tri probušena ušičasta nastavka, kroz koje prolazi željezna šipka. Na pokidanom primjerku se vidi, da je ta šipka bila omotana špiralno uvijenim srebrnim limom i da je prolazila kroz zavoje željezne igle, koja je u gornjem dijelu bila onako sfrkana kao što su igle iločkih fibula i gore spomenute male novobanovačke. Od te igle sačuvalo se je na oba zemunska primjerka samo nešto malo željezne hrđe. Iгла se je negda zapinjala u kukasto svinut nastavak, prikeljen blizu gornjega kraja nožne pločice. Kod čitavoga primjerka taj je nastavak od bronsanoga, a kod prelomljenoga, kako se čini, od srebrnoga lima načinjen.

Osim zemunskih ima narodni muzej još tri fibule sa tri nastavka (pupoljka) na zaglavnoj ploči, ali ti mnogo manji komadi sasma drugačije izgledu. Najjednostavnija je jedna bronsana fibula iz Siska (sl. 32, 9). Vrat ovoga 49 mm dugoga primjerka sasma se neznatno uzdiže nad razinom skoro trouglaste zaglavne ploče i zaobljene rombične nožice, koje su obje ostale neurešene. Na zaglavnoj su ploči tri pupoljka a nožica završuje većim pupoljkom, koji zamjenjuje na tom mjestu običajnu životinjsku glavu. Sada manjkajući kukasti nastavak za zapinjanje igle bio je na nožici učvršćen u nekom zarezu, koji prodire skroz do površine. Od željezne igle sačuvala se je špirala sa donjom tetivom, učvršćena na samo jednoj ušici.

Lijepo sačuvani primjerak sl. 32, 4 također je iz Siska, a dospio je u muzej kao dar sa zbirkom starina pokojnoga Ljudevita Ivkanca, vječnika bankoga stola. Izljevena je ta fibula od loše srebrne smjese, a duga je 55 mm. Na obodu polukružne zaglavne pločice, koja je urešena ravnim i špiralnim potezima, nalaze se tri pupoljcima nalična dugmeta. Niski svedeni plosnobridi vrat urešen je špiralama, a geometrijski ornamenti (ravni potezi, koji se sijeku) nalaze se na plosnato izljevenoj jajolikoj nožici, koja je omeđena niellovanim okvirom, a završuje nejasno ispalom životinjskom glavom. Cijela je površina bila pozlaćena, ali se je od pozlate samo malo sačuvalo. Zapor se je potpuno sačuvalo. Na donjoj strani zaglavne pločice prolazi željezna šipka kroz dva ušičasta nastavka, a oko te je šipke smotana špirala željezne igle, koja zahvaća u kukasto svinut zapor, prikeljen na gornjem kraju fibuline nožice.

Opet je drugačija treća od tih malih fibula sa tri pupoljka, koja potječe iz Novih Banovaca (sl. 32, 6). Od loše je srebrne smjese i bila je pozlaćena. Odiomljena je životinjska glava na nožici i desni pupoljak na polukružnoj ploči; duljina iznosi još 45 mm. Na polukružnoj zaglavnoj pločici su dva špiralna poteza; neznatno uzdignut plosnati vrat duljinom ima dva žljeba. Nožna je pločica valjda bila trouglasta. Uz gornje njezine uglove nalazi se po jedan izdubljen okrugli nastavak, u kojima su negda bili sada manjkajući granati. Manji granati su možda bili u okruglim udubinama ornamenta, kojim je nožna pločica ove fibule urešena. Zapor je bio isto onakov kao na malo prije opisanoj sisačkoj fibuli, sa dva uha, ali se igla nije sačuvala, nago samo malo željezne hrđe posvjedočuje, da je i ovdje bila od željeza.

Ovoj je fibuli veoma nalična jedna iz Siska (sl. 32 br. 5), ali je na njezinoj polukružnoj zaglavnoj pločici pet pupoljaka. Životinjska glava nožne ploče

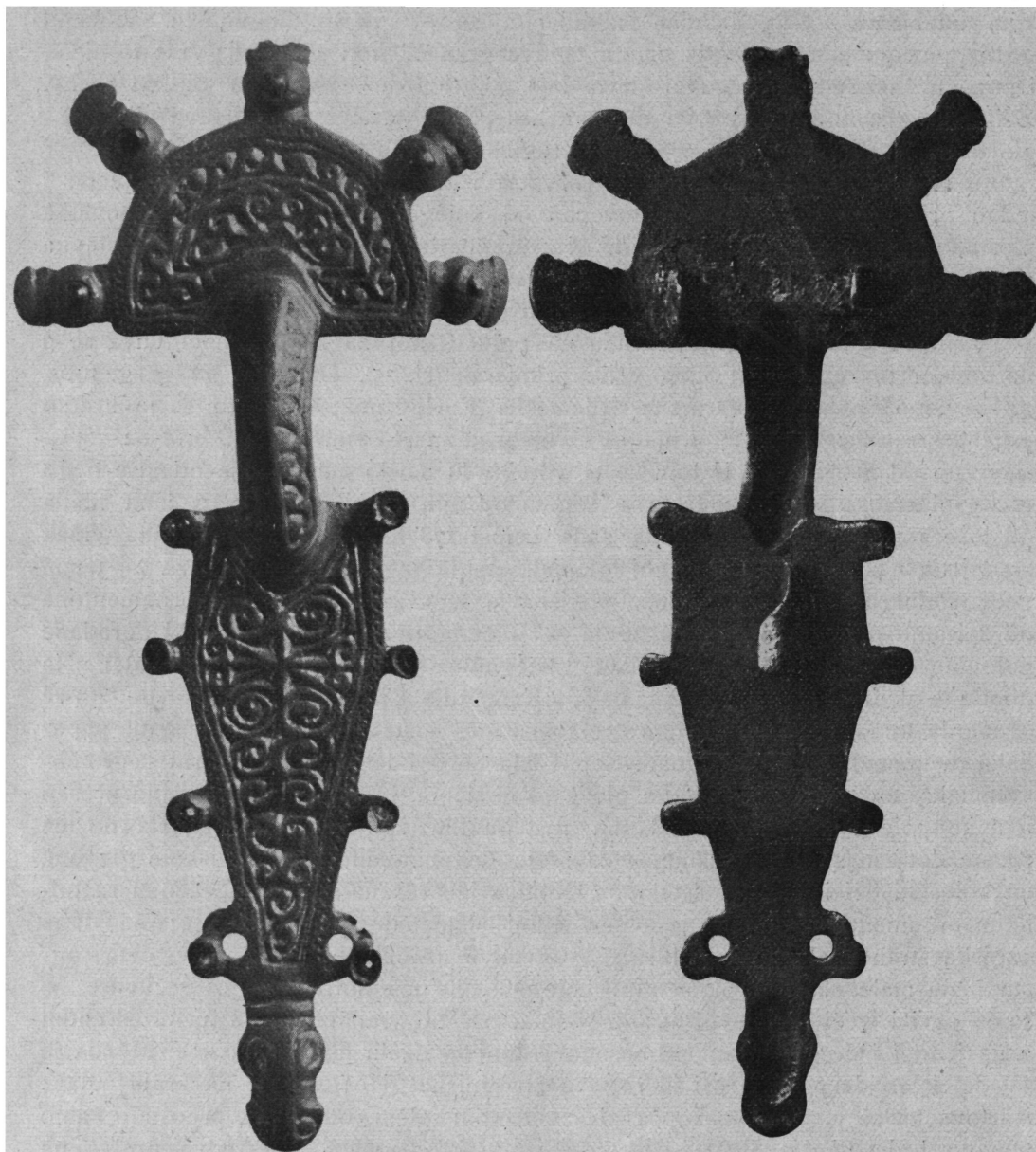
takoder je odlomljena; sadašnja duljina 55 mm. Materijal loša srebrna masa; pozlate se više ne raspoznaje. Na zaglavnoj i nožnoj ploči, koje su nazupčanim okvirima zaokružene, ima špiralnih ornamenata sa okruglim, zaobljenim i uglastim udubinama. U posebnim izdubljenim nastavcima uz duguljastu zaobljenu nožnu pločicu bila su negda umetnuta dva granata, koji su ispali. Vrat je nizak i ponešto sveden; na svakoj strani ima po tri uzduž zaparana plitka žljeba. Željezna igla, koja je ostavila tragova hrđe, bila je učvršćena u dva uha i zapinjala se u sličnu kuku kao većina drugih ovakovih fibula.

Da bude broj ovih fibula iz hrvatskih krajeva veći, navodim ovdje još i jedan primjerak iz Novih Banovaca, od kojega se je sačuvala samo ovalna plosnata nožna pločica sa gornjim krajem životinjske glave i sa dva nastavka za manjkajuće granate. Ornamenat na njemu sastavljaju dva šiljata ovala jedan u drugom. Ulomak radi svoje neznatnosti ovdje nije naslikan.

I od fibula sa pet nastavaka na polukružnoj zaglavnoj ploči čuva se u narodnom muzeju jedan lijep velik primjerak (sl. 35). Darovao ga je g. 1902. g. Stevan Strasser, ljekarnik u Srijemskim Karlovcima, a našao se je kratko prije toga pri rigolovanju u njegovu vinogradu na Rovinama, kat. br. 1582—1584, sjeverno od Karlovaca. U tom se je vinogradu naišlo na groblje od više nego 100 grobova sa kosturovima, a u jednom od njih je bila ova pozlačena fibula od loše srebrne smjese. Duljina sada iznosi 178 mm, ali, kako manjka vršak srednjega nastavka na zaglavnoj pločici, mogla je biti od prilike za 2—3 mm veća. Polukružna zaglavna ploča urešena je lepezasto naredanim ornamentima od špiralno uvijenih akantovih hvoja, a isti se motiv u dvije simetrijski poredane polovine opetuje naokolo u obliku rastegnute špirale (laufende Spirale). Na obodu je okvir, urešen malim cikcak-potezima, gdje je iz udubina ispao niello, što se je negda tamo nalazio. Na rubu zaglavne ploče nastavljeno je pet plosnatih pupoljaka, u kojima se nalaze granati. Šuplje izljeven sveden plosnobrid vrat sa profilovanim krajevima veže zaglavnu ploču sa nožicom. I on je na obje strane urešen u dvije pole simetrijski naredanim rastegnutim špiralama. Duguljasta nožica prema donjem se kraju sužuje, a završuje degenerisanom životinjskom glavom, na kojoj su oči i nozdrve istaknute. Nožica je urešena ukusno udešenim raznolikim ornamentima, kojima je svima jedini elemenat špiralna hvoja; na dvije vanjske strane nalazi se negda niellovan okvir sa cikcakpotezima i po četiri nastavljene male okrugle pločice, u koje su bili umetnuti granati. Sačuvaše se samo prvi i treći na lijevoj strani. Najniži par tih granata bio je na proširenom a na jednoj i drugoj strani probušenom donjem dijelu fibuline nožice. Možda je taj dio imao da prikaže uši ili rogove životinjske glave, što se na kraju nalazi. Karlovačka se je fibula zakopčavala željeznom iglom, od koje je preostalo samo tragova hrđe. Bila je omotana oko željezne šipke, učvršćene u dva probušena ušičasta nastavka na donjoj strani zaglavne ploče, a zapinjala se u duguljast kukasto svinut treći nastavak blizu gornjega kraja nožice.

Iz Novih Banovaca tri su neznatnije nepotpuno sačuvane fibule sa pet nastavaka na polukružnoj zaglavnoj pločici. Igla je na sve tri jednako bila učvršćena na jednoj ušici na zaglavnoj pločici i zapinjala se u kukasto svinuti nastavak na nožici. Na jednom 49 mm dugom primjerku (sl. 32, 8) sa kratkim

skoro sasvim sploštenim vratom nalaze se na duguljastoj nožici postrance po tri manja nastavka a na kraju jedan veći. Kao ornamenat su poslužili na zaglavnoj

Sl. 35. Pozlaćena fibula iz jednoga groba na Rovinama kod Srijemskih Karlovaca. $\frac{9}{10}$ nar. vel.

pločici mali vertikalni potezi a na nožici horizontalni u odgovarajućim okvirima. Kod drugoga 40 mm dugoga primjerka (sl. 32, 7) na polukružnoj je zaglavnoj ploči pet kvrčica, a površina mu je bila urešena emajlom, koji je većim dijelom

ispao; samo se vide dvije okrugle tamno smeđe pjege i nešto malo zelenoga emajla. Nožica nije pločasta nego u obliku narebrenе šipke polukružnoga presjeka kao što je i vrat fibulin, koja dole završuje kao često većim nastavkom a ne glavom. Slična je valjda bila i nožica nepotpuna i oštećena srebrnoga primjerka, na kojem je na zaglavnoj pločici dvaputa špiralna hvoja izražena.

Sasma osamljeno stoji jedna mala bronsana fibula (sl. 36) sa trouglastom zaglavnom pločicom i rombičnom nožicom, koje obje završuju po jednim okruglim nastavkom. U obim pločama još se raspoznaju oveće udubine sa tragovima propala emajla; na zaglavnoj četiri trouglaste, na nožici četiri rombične. Vrat je oširok, sveden a uzdiže se podosta plosnatim lukom, na kojem je ures eliptična oblika. Zapor je bio slično udešen kao kod predidućih komada. Duljina 64 mm. Kupljena je od jednoga budimpeštanskoga antikvara u jednoj skupini rimskih predmeta, koji su nesumljivo iz Siska, tako da nema pravoga povoda, da se o sisačkoj provenijenciji ovoga komada sumnja.

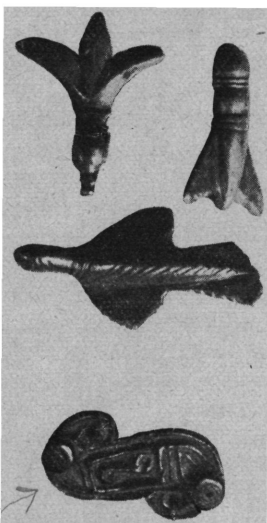
U ranijem srednjem vijeku nosila se kod germanskih naroda i jedna vrst fibula, koja je nastala iz kasnorimskih fibula u obliku slova T. Takovih se je fibula — ako i ne prečesto — naišlo i u germanskim grobovima u Mađarskoj; iz hrvatskih zemalja dosele nije još ni jedan primjerak poznat.

Ne javljaju se kod nas previše često niti t. zv. životinjske fibule ovoga razdoblja. Sl. 37 gore prikazuje tri takove fibulice od dobrog srebra u naravnoj veličini. Komad po sredini ima oblik ptice; krila i rep su okrhani; duljina 35 mm. Onaj desno gore, 24 mm dug, najviše sjeća na muhu, dok bi se onaj lijevi (dulj. 25 mm) najprije mogao, držati kakovim cvijetom. Na donjoj strani tih fibula prikelnjena su dva nastavka: jedan je probušen, pa je u njem željezna igla bila čavlicem učvršćena; zapinjala se je u kukasto svinut drugi nastavak. Sve tri ove fibulice našle su se u Novim Banovcima.

Četvrti primjerak (sl. 38 dole), 26 mm dug, od lošega srebra, pozlaćen, sastoji od široke poput slova S savijene vrpce, kojoj su krajevi u neku ruku poput ptičjega kljuna svinuti. Površina je urešena ravnim i špiralno svinutim potezima a na dva mjesta je probušena. Na gornjem i donjem je kraju po jedan negda niellovan nastavak, koji podsjeća na glavicu od čavla, a ima da označi životinjsko oko. Zapor sa sada manjkajućom željeznom iglom bio je isti kao i na drugim životinjskim fibulama. Ova fibula potječe iz narodnomu muzeju darovane moje zbirke, a nabavio sam ju bio prije jedno 20 godina u Vinkovcima od jednoga zlatara, u kojega sam češće kupovao starina iz Vinkovaca i njihove okolice. Točniju provenijenciju mi nije znao kazati.

Br. 36. Bronsana fibula sa emajlom iz Siska. N. v.

Br. 37. Srebrne fibule. Donja iz Vinkovaca; ostale iz N. Banovaca. Nar. vel.

Veoma je srodna ovoj vinkovačkoj, druga jedna 27 mm duga mala fibula iz Novih Banovaca (sl. 38), koja izglede poput grčkog slova €. I na njoj krajevi završuju kljunasto, i na njoj su na površini reljefni potezi i na oba kraja po jedan nastavak u obliku glave od čavla za veliko izbuljeno oko. Na donjoj strani se od željezne igle sačuvala dvostruka špirala sa donjom tetivom.

Dr. Jos. Brunšmid.

Sl. 38. Fibula iz
N. Banovaca.
Nar. vel.